

᠑ᠶᠠᠮᠡᠮᠡ

البيبي^ء

البيبي

ӘЛІПБИ

Älɪɓbi

ЭНЦИКЛОПЕДИЯЛЫҚ
АНЫҚТАМАЛЫҚ

ARDA+7

Алматы
2020

*Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт министрлігі
Тіл саясаты комитетінің тапсырмасы бойынша
«Қазақстан Республикасындағы тіл саясатын іске асырудың
2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы»
аясында шығарылды*

Құрастырушылар алқасы: Е. Тілешов, Л. Есбосынова, Н. Аитова,
С. Омарова, Б. Ысқақ, Г. Мамырбек, А. Қожахмет (жауапты редактор)

Ә55 ӘЛПБИ. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: «Арда+7», 2020. – 368 бет.

ISBN 978-601-7355-75-3

Энциклопедиялық анықтамалықта әліпби, емле және дүниежүзіндегі жазу түрлері мен тілдің дыбыстық жүйесіне қатысты терминдер қамтылған. Жазудың тарихы, даму үрдісі және қазіргі күйі туралы мол мәліметтер топтастырылған. Сонымен бірге тіл білімі ғылымының осы салалары бойынша еңбек жазған ғалымдар туралы да деректер берілген.

Кітап ғалымдарға, әдіскерлерге, тіл саласының мамандарына, оқытушыларға, студенттерге, магистранттарға, докторанттарға, жалпы осы тақырыпқа қызығушылық танытқан барша қауымға арналады.

ӘОЖ 80/81
КБЖ 81.2-8

© «Шайсұлтан Шаяхметов атындағы
«Тіл-Қазына» ұлттық ғылыми-
практикалық орталығы» КеАҚ, 2020
© «Арда + 7», 2020

буын бола тұрса да қалынбайды, яғни, «а»ны ғана қалдырып, басқа буындарын келесі жолға асырмаймыз», – дейді.

Түбір – сөздің ең басқы мағыналы бөлшегі: негізгі Т. – сөздің қосымшасыз тұрған жалаң мағыналық бөлшегі; туынды Т. – сөздің қосымша жалғану арқылы жасалған күрделі мағыналық бөлшегі.

Түбір сөздер емлесі – бір немесе бірнеше буыннан құралған түбір сөздердің емле ережелері. Көп буынды түбір сөздер, көбінесе бірыңғай жуан не жіңішке болып келеді. Мұндайда сөз бірыңғай жуан не бірыңғай жіңішке дауысты дыбыс әріптерімен жазылады;. Көп буынды түбір сөздер аралас (жуан және жіңішке) буынды болып та келеді, мұндайда бір сөз ішінде жуан-жіңішке дыбыс әріптері жазыла береді. Аралас буынды сөздер – негізінен араб-парсы тілдерінен енгендер. Орыс тілінен енген және көбінесе термин болып келетін сөздердің басым көпшілігі орыс орфографиясы бойынша жазылады.

Түбіршік тіл – түпкі қалпынан өзгерілмей жұмсалатын тілдер. Мыс., қытай һәм жапон тілдері.

«Түзетілген әріп» – А.Байтұрсынұлының мақаласы. «Жаңа мектеп» журналының 1927 жылғы 1-санында жарық көрген. Автор бұл мақаласында қазан айының 20-сымен 26-сы аралығында араб әліпбиін сол заманға сай баспа өндірісіне лайықтау жөніндегі Кеңес өткенін хабарлайды. Кеңесте негізінен 2 жобаның (1. Араб әрпін еуропашалау негізіндегі түзеу жобалары; 2. Араб әрпін өз негізінде түзеу жобалары) талқыланғаны айтылады. Сонымен қатар Кеңес шешімі қандай болғанын: «Түпкілікті баспаға тек жалғыз тұрпатты әріп жобалары алынатын болды. Ондай жоба ұсынушылар: Алпар, Ыдырыс, Тоқай, Шарапұлылар. Бұлардың жобалары бір негізді: алатындары әріптің жалғыз тұрпаты. Араларындағы айырымдары аз. Сондықтан төртеуінің де жобалары қабыл алынды» деп жазады.

«Түркі тілдерінің әліпбиі мен емле тарихы» – Қ.Күдеринованың монографиясы. Бұл зерттеу жұмысы түркі жазуларының әліпбиі мен емле тарихын салыстыра сипаттауды, ортақ емле проблемаларын екішеуді, қазіргі жаңа латын әліпбиін қабылдаудағы ұстанымдарды талдауды мақсат етіп қояды. Еңбек «Түркі тілдерінің әліпбиі мен фонологиясы», «Латыннегізді түркі жазулары», «Кирилнегізді түркі жазулары», «Латыннегізді түркі жазулары: жаңа кезең» деп аталатын бөлімдерден тұрады.

«Түркістан уәлаяты» газеті (1870-1882) – қазақ тіліндегі тұңғыш газет. Ол Түркістан генерал-губернаторлығының орталығы Ташкент қаласында 1870 жылдың 28 сәуірінен бастап, орыс тілінде шығатын «Туркестанские ведомости» газетіне қосымша ретінде айына 4 рет (екі саны өзбекше, екі саны қазақша) шығарыла бастады. Газеттің редакторы – Ш.Ибрагимов. Ресми бөлімде патша өкіметінің бұйрық-жарлықтары жарияланып, үкімдері түсіндірілсе, ресми емес бөлімде отырықшылық, егіншілік, мал шаруашылығы, сауда, ішкі-сыртқы жағдайлар, әдебиет, мәдениет, білім, ғылым, өнер және әйел теңдігі мәселелері қаралды. «Т.у.г» жоғарыда айтылған жайлардан басқа мәдениет, оқу, білім, әдебиет, тарих